

Правда (журнал)/I — Руська Родина

Володимир Навроцький

1867

Exported from Wikisource on 03/24/19

РУСЬКА РОДИНА.

(Географічний обзіръ землі, заселеної Русинами.)

Люде учені — историки, природоспити, годяться на тімъ, що географічне положенне и природа якогось краю великий впливъ мають на ёго жителівъ, на спосібъ їхъ життя, їхъ склонности и характеръ, на їхъ моральний и материяльний розвитокъ, якъ и на відношення їхъ до жителівъ другихъ земель. Такимъ чиномъ землепись, яко наука, толкуюча власне о положенню и природі земель, велику прислугу чинить исторії народівъ и становить її головну спомагательну галузь. Вона бо причинається до зрозуміння життя и характеру народівъ, до вияснення непевнихъ або незнанихъ відношень їхъ до другихъ народівъ, до висвічення фактівъ, збувшихся на їхъ землі.

Теперь, коли у насъ зъ взростаючою самовіжею будиться похопъ до науки питомої исторії, не завадить піднести важность и конечность пізнання географічнихъ відношень рідної землі. Щоби зрозуміти исторію свого народу, треба конче пізнати землю, на котрій вінъ живе, на котрій вінъ за житте своє боровся и бореться, котрої вінъ боронивъ такъ завзято.

Коли-жъ воля, шановні читателі, то нумо: перейдемо гадкою по тій Україні, переглянемо її відъ Бескидівъ до моря, — придивимося горамъ, що їхъ колись-то „підперали желізні полки,“ перелічимо води, що колись-то кровъ Турка й Татарина ними червоніла, переміряємо степи й поля, що „почорніли ажъ відъ крови“, пролітої за того народа вольною

волю. Не поведу я вась ходомъ певнимъ, знаючимъ всі сторони й дороги, бо й самому часомъ поблудити прийде. Але будьте міні за те вибачні, уже за-про мою добру волю й отвертость; а коли хто побачить, що самъ би насъ ліпше повести зъумівъ, то самъ и винень, — чому чимъ борше за діло не возьметься?

I.

Имя, границі и просторонь України; загальний поглядъ на її поверхність.

Уже кілька-то именъ не має наша земля! Южна Русь, Мала Русь, Малороссія, а по частямъ: Червона Русь, Галиція, Галичина, чи Галичъ, Юго-западна и Западна Россія, и хто знає ще які. Народъ же самъ називає її У к р а і н а, се-бъ-то край^[1], та й годі, — такъ якъ вінъ и Бескиди-гори не називає инчимъ именемъ, а тільки горами, бо не знає краю, якъ своя Україна, не знає гіръ, якъ свої гори.

Простягається тота наша Україна відъ Припеті ріки и річки Беседа до Чорного-Моря, відъ полудневихъ стоківъ Бескидівъ и долішнёго Дністра по Донъ и Кубань ріки. Въ найбільшій своїй довжині, відъ заходу на східъ, сягає вона відъ 38° до 58° східн. довжини, значить 20 степ. або до 300 географ. миль; найбільша її ширина, зъ півночи на полудне, виносить 9½ географ. степ. (відъ 44°30' до 53°45'), що значить до 140 миль географичнихъ. Обшару займає Україна 10.870 кв. геогр. миль, отже перевищає Велику-Британію (європейські провинції) въ двоє близько, Францію зъ на 1000 кв. миль, а відъ Австрії (зъ Уграми) вона о мало що надъ

1000 кв. миль менша. — Сема часть зъ тихъ 10.870 миль припадає на часть України підъ Австрійськимъ владіннемъ (надъ 1600 кв. миль). Граничить Україна на полудневий західъ зъ землями Волохівъ, Угрівъ, Словаківъ, на західъ зъ Польщею, на північъ зъ Білою- и Великою-Руссю, на східъ зъ Великооруссю, зъ землями Калмиківъ, Ногайцівъ и Черкесівъ, на полудне зъ Татарами и Чорнимъ-Моремъ. Природа, хочъ и дала сій землі свій відрубний характеръ, не відграничила її значними, сталими границями відъ чужихъ земель; тому хотівши познакомитись зъ довідними її границями, приготовитись мусимо на спам'ятанне копиці містъ, місточокъ и річокъ, якими вона, вививаючися на всі сторони, переходить.

Зачнемо відъ заходу, відтамъ, де ріка Попрадъ (допливъ Дунайця), почавшийся въ Угорщині, зачинає становити границю межи Уграми а Галичиною. Межи місточками Мушина (въ Галичині) а Палоча (въ Угорщині) перебивається Попрадъ черезъ головний хребетъ Бескидівъ; туди (коло села Лелюхова) переходить границя въ Угорщину, иде долі річкою Теплою, черезъ Рокитівъ, до Довгої-Луки надъ Бардиєвомъ, зъ-відси на полудне, черезъ Куриму (на Теплій), ажъ недалеко підъ Ганушівці (на р. Теплій); тутъ звертається идъ півночи и, обійшовши Строківъ, Спину и Гуменне (країну такъ званихъ Сотаківъ), зновъ вертає до Теплої коло Ганушовець. Відти спускається на полудне, долі ріками Теплою и Ондавою ажъ до устя Тернави, потімъ на східъ и полудне по-надъ Бутнівці, черезъ Мункачъ (надъ Латорищею), ажъ надъ Береги; зъ-відтамъ вертається назадъ на західъ до р. Латориці коло Дуброни и Касони и зновъ підъ Береги; дальше викрутами

иде на захід по-під Селище, через Холми до Хуста, а відтак, з малими виїмками, рікою Тисою аж під Сигіть; далше правим берегом Білої Тиси під Ясенів, де границі Галицької досягає, йде далше границею (Галичини від Угорь) до жерель Білого-Черемоша, де в Буковину вступає и, загорнувши Извір, Шипіть-Вижній, Руську, Банилів, Петрівці, Купку и Терешани, під Боянами на Пруті до російської Бессарабії входить; північною смугою Бессарабії тягнеться по-надь Бричани до Сороки на правім и Цекинівки на лівім березі Дністра и далше сим берегом ёго аж до устя в Чорне-Море, а берегом моря аж до Перекопу. Далше земля межі Азовським-Морем а українським населенням Херсонської и Єкатеринославської губернії заселена Татарами, Греками й німецькими колоніями аж по річку Кальміусь; тому границя коло Перекопу лишає море и, луком обминувши Татарів, Греків и Німців, приходить до грецької колонії Ласпи надь р. Кальміусом. На полудні зь-відси, за Азовським-Морем, відділена від других руських земель, лежить Земля Чорноморських Козаків, заселена самими Українцями — межі Азовським-Морем, Землею Козаків Донських, губернією Ставропольскою и Черкеським краєм^[2]. — А тепер вернімся до нашого (властиво — грецького) Ласпи. Границя тягнеться відти на північний схід викрутами, границею Єкатеринославської, Харківської и Вороніжської губернії відь Донської, аж під Матюшино надь Доном; зь-відси горі Доном аж по усте Тихої-Сосни, далше горі Сосною, вступає відтак в губернію Курську и йде просто на захід до м. Богодухова; зь-відси границя в Курській губернії певно означити не дасться: стрічаються оселі

українські ще даліше на східъ відъ м. Курська, якъ зновъ великоруські близько Чернігівської границі. Даліше иде границя, виступивши зъ губернії Курської, на північъ, границею Чернігівської губернії відъ Орловської, ажъ по-за м. Мглинь підъ Хотимськь, надъ річкою Беседомъ (на границі губернії Смоленської відъ Могилевської); відъ Беседа звертається вона на західъ и полудне границею Чернігівської відъ Могилівської губернії до м. Лоєва (при устю Сожи въ Дніперь), відтамъ Дніпромъ ажъ по усте Припеті, даліше рікою Припетъ до Білосорокь, зъ-відси, опустивши берігъ р. Припеті, полудневою її долиною на західъ ажъ до Буга при Володаві; відъ Володави на північъ Бугомъ ажъ до потока Прісіки (підъ Дрогичиномъ), де переходить въ царство Польске; сходить відтакъ на полудне черезъ Лосицю, Білу, Межирічче, Радинь, по-при Люблинь (лишаючи ёго на западі) просто до Щебрешина: відси закручується на полудневий західъ, черезъ Роківъ, Момоти, де входить въ Галичину, иде до Улянова (надъ Сяномъ), а зъ-відси даліше на полудне черезъ Лежайсько, мимо Городиска, підъ Березівъ; відси на північъ обертається и, обійшовши Жизнівъ, Високу, Братківку и др., назадъ идъ Будзинову вертається, крутиться даліше черезъ Дуклю и Змигородъ на полудне повисше Горлиць и Грибова до с. Ростоківъ на Попрадї, загортає за рікою села Шляхтову, Чорноводу, Біловоду, Явірки й вертає зновъ підъ Пивничну (надъ Попрадомъ); відси обертається на північний східъ зразу коритомъ Попрада, відділяючого Галичину відъ Угорь, ажъ до Лелюхова, де переходить въ Угорщину.

Скінчили ми нашу вандрівку, обійшовши границею цілу

Україну докола. А змучившись такимъ далекимъ ходомъ, відпочинемъ. Станьмо, розглянемся докола по сімь широкімъ краю, которий ми теперъ відграничили відъ другихъ земель. По лівій руці підъ нами шумить Попрадъ (бо ми надъ нимъ опинились), плинучи долі, за Попрадомъ — не наша вже сторона. По правій шумлять ліси надъ нами: тутъ почалися наші Бескиди. Коли-бъ ми піднестися могли високо по-надъ найвиснші ёго верхи, ми увиділи би їхъ, якъ що-разъ висшимъ гребенемъ идъ полудневному сходові простують; серединою потягся головний хребетъ, відъ Попраду, поздовжнимъ лукомъ, геть по-за границу Галичини, по-за Чорну-Гору, на Буковину, ажъ тамъ, де відъ гори Цифи розходяться Семнградські гори; а поздовжъ него, по обохъ ёго бокахъ, такожъ на східъ полудневий, кладуться, що-разъ ширшимъ лукомъ, що разъ низші, ланьцухи гіръ, ніби ступні до него, дони не зіллються, знижившись далше въ горби, въ филисті рівнини. Инчі не такъ скоро знижаються, а тягнуться, відвернувшись відъ своєї громади, гилями въ Угорщину на полудне або на східъ въ Галичину. А одна гиля усі випередила и потягла поміжъ допливами Висли и Дністра на північний східъ, сама зновъ поділилася и одну вітву післала далше на північний східъ двомъ морямъ ріки поділити, геть по-за чужі границі, другу на східъ пустила, а третю по-за Дністеръ попростувала на полудневий східъ, Дністеръ перескочила, Бугъ переступила, Дніпрові порогом стала въ дорозі, и далше на східъ пішла шукати Урала. Поглянемъ на полудневий західъ, по-за Бескиди: тамъ розтягнулося русько-угорське підгірре, и угорські рівнини підъ него підходять. Обернемося на східъ и східъ полудневий: тамъ, за галицькимъ підгірремъ, не закрили намъ уже ніякі високі

гори виднокруга. — глядимо въ рівну, далеку даль, ажъ де виднокругъ земський зливається зъ синявою неба. Але наша виобразня сягає ще далше, геть ажъ на східний и полудневий кранецъ України: и цілий той обшаръ велика плащина, — горби и ланцюхи гір, не висшихъ надъ кількасоть стіпъ, никнуть на такімъ просторі: серединою тільки, ніби широкий поясъ, піднеслася земля незначно поздовжъ цілої України відъ жерель Богу и середнёго Дністра ажъ геть по-за границу України, до Урала, въ широку вижину, на півночи и полудні обмежену спімненими згористими пасмами. А по цілімъ тімъ широкімъ просторі порозливалися ріки густою сіткою, и всі^[3] течуть однимъ путемъ, на полудне. А на полудні Чорне-Море розточило свої води, підсичувані нашими ріками.

Такий загальний образъ показала би намъ Україна, коли-бъ ми поглянули на неї зъ висока, зъ такъ висока, щоби могли однимъ поглядомъ всю обгорнути. А теперъ спустімся на землю и пригляньмося поодинокимъ частямъ, котрі зъ висока тільки поверхно заглянули.

Зачнемо-жъ відъ того, що найборше намъ въ очи впало, відъ гір:

Бескиде зелений, въ три ряди саджений.

Підемо тобою...^[4]

II. Бескиди.

Що воно таке, що насъ такъ тягне у гори? Мало не кождий зъ насъ перебувъ або перебуває той періодъ молодости свого життя, въ котрімъ невсипуще бажанне увидіти світа жене ёго на мандрівку, а першою ціллю такої мандрівки бувають звичайно гори. Чи то таємничость непроходимихъ гірськихъ деберь и борівъ манить цікавого до себе, чи природа, пануюча тутъ въ цілій своїй неспожитій ще силі, причаровує сюди свого почитателя, чи величъ тихъ масъ неба досягаючихъ тягне до гіръ кожного, въ кого душа приступна всёму, що велике и взнесле? Будь воно котре-небудь зъ тихъ властивостей, котрими гори вандрівниківъ притягати можуть до себе, усі вони найдуться въ нашихъ Бескидахъ повною мірою — и таємничость неизслідованихъ сторінъ, и буйна природа, и величавість, и коли руський читаючий світъ такъ мало їхъ ще знає, то мабуть не відъ того, що мало хто зійшовъ наші Бескиди, а борше тому, що ніхто зъ тихъ мандрівниківъ печатно не спімнувъ и словомъ про свою подорожъ. Такъ отже не маємо руськихъ описівъ Бескидівъ, хочъ-би їхъ маленької части; тому я й не винень, що въ моімъ описі послідувавъ чужимъ писателямъ.

Гори, що назвали ми їхъ Бескидами, становлять тільки одну часть великої гірської громади, прозваної Карпатами. Карпати складаються зъ двохъ широкихъ гірськихъ гніздъ, — на північнімъ западі одно, при устю р. Морави, дотикає середнёго Дунаю, на полудневімъ сході друге, при Орсові, до нижнёго Дунаю доходить. Довгий лукъ гіръ, третя часть Карпатської громади, лучить оба ті гнізда, обнимаючи широкими своїми раменами угорську рівнину, випуклою своєю стороною обграницаючи Галичину відъ полудневого

западу. Той тільки лукъ насъ и обходить; відъ Попраду ріки ажъ недалеко до жерель Золотої-Бистриці (на Буковині) той лукъ єсть нашъ по обохъ своїхъ бокахъ.

Имени загального, одностайного вінъ у народа не має; въ чужеземнімъ ученімъ світі вінъ зоветься „лісистимъ Карпатськимъ хребтомъ“^[5]. Ми звичаїлися звати ёго Бескидомъ, народъ же тільки одну ёго часть називає Бескидомъ — часть відъ Попраду по жерела Свичі (допл. Дністра въ Стрийськімъ), и то лишъ хребетъ граничний, а загально зве ёго тільки „горами.“ Я лишусь при принятімъ у насъ назвиску „Бескидівъ“ (in plurali, щобъ відрізнити відъ тамтого, частного имени).

Поздовжъ тягнуться Бескиди більшъ 70-ти миль, середнєї ширини мати будуть 10 до 15 миль, а въ найширшихъ містцяхъ найбільше 20 миль, лічучи вже й підгірре. Полуднева збічъ Бескидівъ (идъ Угорщині) єсть коротша, стрімкїйша; північна (идъ Галичині) плоскїйша, ширша, дальше сягаюча въ край. Де гори висше підносяться, тамъ вони вузшу мають підставу, а де суть низші, тамъ за те розсідаються широко; найширше розсілися у Низького-Бескида, найнижшої части Бескидівъ (відъ жерель Сяну до Попраду). Найвисше підносяться Бескиди на своїмъ полуднево-східнімъ кінці, бо надъ 6000' надъ поверхню моря, а знижаються чимъ-разъ більше идъ заходіві; Низький-Бескидъ сягає уже ледве до 3000'.

Не треба Бескиди уважати за одинь-одностайний хребетъ. Противно, на перший поглядъ складаються вони наче-бъ зъ

віддільних громад и купь, не полученных нічимъ зъ собою. Тільки уважнійше изслідованне уявляє їхъ звязъ: осіли вони на одній однолитій підставі. На тій підставі підноситься насампередъ серединою цілого ланьчуха головний хребеть, котрий відъ кінця до кінця иде Угорською границею и становить діль водний Висли, Дністра и Прута зъ одної сторони, а середнёго Дунаю и Тиси зъ другої. Вздовжъ по-при него прилягають другі пасма, неконьче всюди низнші відъ него; мовъ ёго галузі, відходять вони відъ граничного пасма зразу на північъ або полудне, звертаються відтакъ на північний західъ або полудневий східъ и кладуться рівнолежно по-при него. 5—6 такихъ пасемъ по Галицькій и по Угорській стороні тягнеться по-при хребеть граничний. Лучаться вони поміжъ собою поперечними хребтами, которі спадають часто дуже низько, а при тімъ всі побічні пасма густо поперетинані поперечними долинами и провалами, котрими течуть ріки, и се надає імъ часто позіръ віддільнихъ гірськихъ громадокъ; тільки спільна їхъ широка підстава нерозривно єдинить їхъ въ одну гірську цілість.

Характеристичною чергою Бескидівъ єсть импонуєча величъ тихъ гіръ въ їхъ цілости (не въ поодинокихъ частяхъ, якъ н. пр. въ Альпахъ), єсть такожъ одностайна їхъ складня (формація), въ которій, яко головна часть, переважає пісковецъ, якъ и густимъ лісомъ порослі хребти й верхи. Містць голихъ, скалистихъ не багато въ Бескидахъ: всёго тільки що на правімъ березі Сяну, відъ граничного пасма до м. Лиського, и на правімъ березі Стрия, въ околиці Болехова и села Урича, и найвисші верхи Чорної-Гори: звичайно, де зъ-за високости устають вже ліси, тамъ хребти й верхи

покривають зелені полонини. Въ границу вічного снігу Бескиди не досягають; але по тінистихъ дебрахъ и обочахъ Чорної-Гори передержується снігъ шматами відъ зими до зими.

Въ два моря посилають Бескиди збераючіся въ нихъ води — въ Чорне и въ Балтицьке Море. Галицька збічъ Бескидівъ въ дві розличні сторони похиляється. Въ меншій, західній части збічъ Бескидівъ на північъ похила — ріки течуть зъ відси на північъ, идъ Балтицькому-Морю, и зоветься зъ-за того ся похилість Балтицькою. Друга, більша половиця Бескидівъ похиляється идъ сходові, и відъ неї ріки течуть до Чорного-Моря; тимъ и зоветься ся похилость Чорноморською. Обі тіі половици Бескидівъ мають кожда свій відрубний характеръ, котрий, чимъ дальше идъ сходові й заходові, тимъ вибитнійше на нихъ виступає. Граничної точки міжъ тими обома характерами поставити не можна; яко перехідъ зъ одного характеру въ другий уважати можна часть Бескидівъ mezi жерелами Сянового допливу Ослави а жерелами Стрия, допливу Дністра. Въ сій части Бескидівъ припадає границя водної области Дністра й Висли, такъ-званий Европейський ділъ водний mezi Чорнимъ и Балтицькимъ Моремъ, котрий проходить верхомъ „Бескидъ Великий“ (въ селі Яворові на Угорській границі) и дальше йде на північний східъ.

Бескиди на Балтицькій похилости (відъ Попраду по жерела Ослави) уже зглядною низшостю відріжняються відъ тамтої части; гори тутъ лагіднійший мають характеръ, хребти зъ долини підносяться помалу й горою мають позіръ легко філюючоіся вижини. Хребти поперечні, що лучать поодинокі

поздовжні пасма, підносяться висше, якъ на Чорноморській похилости, и приберають позіръ широкихъ лавъ. Води на такихъ хребтахъ и лавахъ задержуються довше, и більше їхъ збирається, такъ що часто забагнюють пари й плоскіші обочи; тому зъ відси и більше рікъ витікає, якъ на похилости Чорноморській. Ріки, такъ якъ и на Чорноморській похилости, плинуть найбільше поперечними долинами, которі розходяться часто широко по обохъ берегахъ поміжъ горами. И поздовжнихъ долинъ прирічнихъ стрічається тутъ кілька, якъ именно долина Сяну відъ Лиського до Мриголода и зновъ відъ Динова до Перемишля. Головний, граничний хребетъ, всюди тутъ висший відъ прилягаючихъ до него пасмъ и тягнеться, скрізь лісомъ порослий, країною бучини и яворини, ажъ до Сянової прирічки Ветлинка. Зъ відси зачавши, въ части перехідній, Бескиди зачинають помалу тратити свій дотеперішній характеръ и принимати властивости похилости Чорноморської. Коло села Смереки (надъ Ветлинкою) починаються вже перші полонини, знакъ, що гори значно піднеслися, бо полонини показуються тільки тамъ, де гори лісомъ не порослі, отже по-надъ горішнюю границею^[6] лісівъ. Граничний же хребетъ тихъ полонинъ не має; тутъ, якъ и въ дальшімъ протягу, вінъ низший відъ побочнихъ пасемъ, по обохъ ёго бокахъ. За те сі побочні пасма, 2—3 по обохъ бокахъ, мають полонини на собі. Дальше на східъ гори зачинають ставатися сухшими; хребти, до теперъ горою рівні и лагідні, загострюються въ горі и діляться на поодинокі верхи, разъ круглі, мовъ дзвони, то зновъ кінчасті и стрімкі, мовъ копиці.

У верхівья р. Стрия уже въ цілости показується характеръ

похилости Чорноморської. Поодинокі пасма ближше стикаються до купи, не лишаючи місця на прирічні долини: ширшихъ поздовжнихъ долинъ нема, одна тільки Синовідська, на устю Опору до Стрия, трохи значнійша. Обочі тутъ стрімкійші и пороздирані въ сухі звори, вода не збирається на нихъ, а хутко збігає, и тому зъ-відси менше рікъ тече. Хребти вистають по-за горішну границю деревъ и зеленіються полонинами, а въ горі кінчатся гостримъ гребенемъ або стрімкими верхами. Найширше въ край сягають полонини надъ р. Стриємъ, тутъ бо перші полонини зачинаються вже въ другімъ ряді гір (відъ Дністрової долини зачавши). Такий загальний характеръ задержують Beskidi вже до кінця, по-за Буковинську границю.

Відъ жерель и правого берега Стрия зачинається такъ-званий Чорний-Лісь и тягнеться горами ажъ до Буковини. На верхівьяхъ Свичі хребетъ граничний у народа перестає зватися (Широкимъ-) Beskidomъ и ажъ до кінця вже жадного спільного имени не має; тільки поодинокі пасма и верхи називаються власними именами. Граничний хребетъ підноситься тутъ до висоти полонинъ, и тягнеться дальше вже по більшій части країною полонинъ и корчодеревини. Въ Станиславівськімъ и Коломийськімъ гори чимъ-разъ висше підносяться и чимъ-разъ дившого набирають позору; стрічаються частійше вже голі скали, стрімкі стіни и утеси и кінчасті верхи. Найвисше тутъ підноситься Черно-Гора своїми девятьма верхами. За Черною-Горою головний хребетъ иде дальше угорською границею ажъ до границі Буковини; тутъ завертає въ Угри (въ столицю Марморощську) и кінчиться верхами Цифа и Шесуль, надъ берегами Золотої-

Бистриці, межі границями Галичини, Буковини и Семиграду. Відъ гори Цифи починаються Семиградські гори, иншого складу, иншої природи, якъ наші Бескиди; вони до насъ вже не належать. Зъ-поміжъ верхівъ Бескидівъ, котрихъ висота знакома, значнійші тутъ вилічу, відъ заходу зачавши: Галичъ (на границі Угорській и Сяноцько-Самбірській) 4,200 віденськ. стіпъ; Ополоникъ (надъ жер. Сяна) 3.212'; Бескидь-Великий (на границі Угорській и области водної Сяну и Дністра) 3.282'; Руський-Путь (въ селі Либохора) 3.924', Пікуй (въ с. Кривка) 4.424'; Парашка (миля на північний западъ Сколѣго) 3.998'; Менчовъ (межи Мізунемъ и Свичею) 4.578'; Яйця (миля на східъ відъ Свичи) 5.074'; Горгань-Илемський 5.127'; Попадя (на границі Угорській, надъ жер. Пітриси) 5.491'; Грофу або Канюка (межи ріками Молода и Пітреса) 5.520'; Конець-Горгана (надъ жерелами западної Бистриці) 5.078'; Сивуля (надъ жерелами западної Бистриці) 5.732'; Чорна-Клява (надъ жерелами східної Бистриці) 5.428'; Форесокъ або Кукулъ (надъ жерелами Прута) 4.861'; Говірля (одинъ зъ верхівъ Чорної-Гори надъ жерелами Прута) 6.487'; верхъ Чорної-Гори надъ жереломъ Білої Тиси 6.367'.

Закимъ покинемо Бескиди, мусимо ще розглянути и ту перехідну країну, котра въ складні и природі своїй такъ близька Бескидамъ и такъ злучена зъ ними, що тільки въ звязку зъ ними и тільки яко їхъ продовженне представити дається. Перехідну сю країну становить Підгірре. Незначною мовъ жолобиною відділяється Підгірре відъ властивихъ гіръ, а починається всюди тамъ, де гірські ріки пробивають въ горахъ остатній проваль и вступають въ рівнійші сторони. Такъ починається Підгірре надъ Сяномъ коло Перемишля,

надь Вігромъ коло Губникъ, надь Стрвяхомъ коло Хирова, надь Дністромъ коло Старого-Міста, надь Лімницею коло Сливки, надь обома Бистрицями коло Солотвини й Надвірної, надь Прутомъ коло Делятина, надь Пістинкою повисше Пістия, надь Черемошемъ коло Кутівъ, надь Серетомъ (на Буковині) коло Бергомета. Получивши отсі точки лінією поміжъ собою, будемо мати границю Підгірря відь Beskidівъ. На Чорноморській похилости Підгірре тягнеться на північъ идь Дністрові довгими а вузькими хребтами, відділеними одинь відь другого приріками Дністра; вони терассами знижаються помалу и ажъ надь Дністромъ стрімко спадають своїми кінцями въ рівнину. Одна така підгірська галузь продовжається идь сходові, розширяється въ филисту вижину, хребтомъ своїмъ ділючи допливи Дністра відь допливівъ Прута, и тягнеться ажъ до Могилева на Дністрі. Межи Чернівцями и Хотиномъ (надь Дністромъ) підноситься вона найвисше и заростає буковими лісами, відь котрихъ Буковина своє имя веде. На границі межи Балтицькою а Чорноморською похилостою Підгірре продовжається, поміжъ Стрвяхомъ (допливомъ Дністра) и Вігромъ (допливомъ Сяну), двома згористими пасмами, котрі дальше лучаться зъ Подільськими и Волинськими згіррями и тому вже не належать до Підгірря.

Розсмотрівши Beskidъ и Підгірре въ їх формахъ, пригляньмося теперъ їх природі, їх поверхнімъ и внутрінімъ богацтвамъ и плодамъ, якими вони чоловіка обділяють. Найвисші гори — то країна жерель, моху и північнихъ ягідъ, країна пашнихъ полонинъ и лісівъ, жилище оленя, дика, медведя, дикої курки и орібки и хижихъ птахівъ.

Єдине багатство чоловіка становить тут ліс і паша. З ліса він сплавляє дерево плотями долів, а в полонинах випасає череди овець, рогатий товар і коні. Найкрасші коні в нашім краю (так звана раса гуцулів) виховує Гуцуль, найкрасший товар Бойко в околиці Смержа. Недостаток учить тут чоловіка промислу і торгівлі; він сам вирабляє з вовни всю свою одіж, купчить власними виробами з дерева, вівцями і товаром. Довга, семимісячна зима, холодна й мокра весна, мрачне і мокре літо, погідна осінь — становлять характеристичні ціхи тої країни.

В межигірських долинах і надрічних провалах, як і в висших частях Підгірря (бо природа низших ёго частей належить вже до рівнин) природа помалу змінюється. Рослинність тут різнороднійша; гірська рослинність, смерека, ялиця, бук — остаються на обочах, а тут виростає вже ясь, дуб, берест, вяз і ліщина, показуються вже перші берези, розводяться сади овочеві. І тут ще віє холодом від гір; роси тут багато і мрак, але весна о три тижні борше настає, як на сусідніх горах, а сніг падає пять тижнів пізнійше. Осінь тут погідна, зима відмінна, мокра і зимна; така й весна. Літо гаряче, і збіжже тут рано пристигає. Де ріки ширшими і сплавними стають, там звичайно по-над ними вже і ячменю більше сіють, але все-таки збіжже видатнійше на солому, як на зерно. За те сіножаті тут красні і дають найліпше на наш край сіно.

Заглянемо ще й в нідро наших гір; і тут, під землею, ховаються скарби, котрі тільки знати би чоловікові добувати. Як сказано, становить пісковець (названий „Карпатським“)

головну складову часть якъ Бескидівъ, такъ и Підгірря. Лежать въ нїмъ великі поклади пожиточнихъ минералівъ, и витрискують зъ него минеральні води. Изъ металівъ руда желізна найбагатші має поклади, а то въ Станиславівськімъ, Самбірськімъ и Перемиськімъ; численні гути переробляють її въ желізо, а зъ нихъ важнійші въ Майдані, Мизуню, Сколімъ и Велдіжі. Зъ минералівъ паливнихъ найбогатшими суть поклади сірки, що доказують жерела сірчані на цілімъ Підгіррю, и поклади земного вугля (въ Коломийськімъ и надъ Бистрицею), якъ и брунатного и смольного (на цілімъ Підгіррю). Найбільшимъ багатствомъ нашихъ гіръ суть великі поклади солі, вздовжъ цілого Підгірря; жерель суровичнихъ найбільше находится на похилости Чорноморській, а зъ тихъ значнійші: Тирава-Сільна, Старасіль, Дрогобичъ, Солець, Стебникъ, Болехівъ, Долина, Калушъ, Росілна, Манява, Делятинъ, Молодятинъ, Княждвіръ, Уторопи и Косівъ. Окрімъ того находится багато іншихъ ще властиво минеральнихъ жерель, якъ: сірчані води (славнійші зъ нихъ въ Трускавці, Роздолі, Юрівцяхъ, Шклі, Любеню, Немирові и Жабокрукахъ), води щавові (буркуть) въ Щаві, Ивоничу, Криниці и Жабью. Найбагатши-жъ суть жерела нафти, міжъ котрими важнійші въ Нагуєвицяхъ (въ Самбірськімъ) и Слободі (въ Стрийськімъ), значні такожъ въ Тираві-Сольній, Старосолі, Трускавці, Старуні, Печеніжині, Космачу и др., а найзначнійші въ Бориславі коло Дрогобича.

Про Угорську збічъ Бескидівъ мало що більше сказатися дасть. О самімъ граничнимъ, спільнимъ хребті вже говорилося въ попереднімъ. Сказано тежъ було, що, якъ по Галицькій стороні, такъ само и по Угорській попри головний хребетъ

рівнолежно тягнуться бічні пасма, и такої самої вони висоти. Такъ само вони, чимъ дальше на полудневий східъ, високостю підносяться, а найвисше піднеслися въ Мarmorоській столиці, противъ Галицькихъ найвисшихъ гирь.

Підгірря властивого, такого просторного, якъ на північній стороні Beskidivъ, на полудневій нема. Тутъ бо, якъ вже казалось, гори хутше и стрімкійше спадають въ рівнини, не терасами, якъ по Галицькімъ боці. Тому тутъ межі рівниною а горами такої перехідної части, яку становить у насъ Підгірре, майже зовсімъ нема. Те, що тамъ Підгірремь зоветься, задержує цілкомъ ще гірський характеръ; именно не въ Мarmorоській столиці, ажъ по полудневу границю руського населення, гори тримаються високо, а ріки течуть тільки вузькими поперечними провалами. Такимъ проваломъ тече Біла-Тиса, якъ и її приріки ажъ по м. Хустъ.

Межі ріками Латорицею и Борсовою прилягає до Beskidivъ гірське пасмо иншої — вульканичної формації, хребтомъ на 1200' високимъ. Про діланне вульканичнихъ силъ въ сімь пасмі свідчить (окрімъ геогностичної складні) такожъ и кратеръ, названий тутъ Морськимъ-Окомъ, а повний каміння, яке викидають звичайно вулькани. Назвисько сихъ гирь „Вигорлетъ“^[7] уважається такожъ за доказъ їхъ вульканичної природи; воно має ніби значити тільки, що „вигоріли.“ Найнизший верхъ сихъ гирь, Варло, досягає 3348'.

Рослинность на Угорській збочи Beskidivъ то та сама, що й на Галицькій, тільки-жъ границі висоти, въ котрі сягають поодинокі рослини, тутъ все о кілька стіпъ низше лежать.

Сольнихъ покладівъ Угорська збічъ тежъ має багато, особливо въ столиці Мармороській. Зъ поміжъ жерель минеральнихъ Бардиівське найзначнійше.

III.

Посередні гори України.

Окрімъ Бескидівъ, великихъ гіръ Україна не має. Тоті, про котрихъ тутъ бесіда, найвисшими своїми верхами не досягають 1½ тисячи стіпъ. Становлять вони осібний системъ, въ котрімъ поодинокі пасма більше або менше стоять въ звязі поміжъ собою. Не всюди тая звязь їхъ, на перший позіръ, видна; часто знижаються и зрівнюються зъ підвисшеною поверхнею рівнини, и тільки відъ часу до часу вибігають громадками въ висші горби. Але всюди можна слідъ їхъ вислідити по горбахъ и підвисненняхъ, що, мовъ ланцухъ, лучать ті громади зъ собою. И зъ Бескидами лучиться той гірський системъ и такимъ чиномъ видається мовъ би їхъ продовженою вітвою. Зав'язується тота вітва у Бескидівъ на границі Чорноморської и Балтицької похилости. Межи Стрвяхомъ (допливомъ Дністра) а Вігромъ (допливомъ Сяну) відрізується вона двома легкими пасмами відъ підгірськихъ хребтівъ. Оба — одно відъ Хирова (надъ Стрвяхомъ), друге відъ Нижанковецъ (надъ Вігромъ) — простують идъ Городкові, лучаться въ одно пасмо и доходять до Львова, де трохи висше піднеслися. Одна вітва вибігає зъ-відси идъ полуночи; до Жовкви на правий бікъ гиляку пустивши, тягнеться дальше на Янівъ, Немирівъ, черезъ границу, въ Люблинську губернию, де ширше розрослася и ще разъ висше піднеслася. Головна-жъ вітва виходить зъ підо Львова, насампередъ на полудневий східъ (идъ Давидову),

дальше звертається на схід идь Яхторову, въ Золочівське. Въ середині Золочівського округу, mezi жерелами Серету и Стрипи (допливами Дністра, Стиру (допливомъ Припеті) и Буга (допливомъ Висли) ділиться зновъ на два рамена. Одно незначною вижиною звертається на північъ, яко продовженне ділу водного Европейського, и тягнеться mezi допливами Буга и Припеті, дальше черезъ Литву въ Московщину, де зъ вижиною Валдайською лучиться и нашому Дніпрові початокъ дає. Друге рамя иде на східъ — на Гологори, Білокамінъ, Підгірці и входить въ Російське царство поміжъ Кременцемъ и Владимиромъ-Волинськимъ. Тутъ ділиться зновъ на дві вітви. Одна вітва иде на східъ, полудневимъ краємъ рівнини Припетської, підвисшається при м. Староконстантинові, пускаючи вітви на північъ идь Припеті, поміжъ ріками Стиромъ, Горинню и Случчю; відъ Староконстантинова переходить вона въ високу плащину и ажъ підъ Києвомъ зновъ вибігає въ горби. Друга вітва звертається на полудневий східъ идь Білозерці, де приймає характеръ гористого пасма, зъ широкимъ хребтомъ и висотою до 1120', и тягнеться дальше идь м. Межибожу. Зъ відти однимъ раменемъ иде на східъ, поза р. [Богъ](#); другимъ звертається идь Каменцеві и товаришить відтамъ вже дальше Дністрові до м. Ямполя, а одною галузею ажъ до р. Ягорлика. Відъ Ямполя звертається се рамя на східъ, на гранитну підставу, котра въ Ямполі Дністеръ перейшла, переходить Бугъ, де такожъ, mezi Ольвиополемъ и Вознесенськимъ, пороги творить, лучиться потімъ зъ попереднімъ, східнимъ раменемъ, що відъ Межибожа пішло поза Богъ північнимъ бокомъ, и досягає Дніпра понизше Катеринослава. Тутъ скалистими гранитними лавами (порогами) переходить

Дніперъ и тягнеться за Дніпромъ на східъ, дальше на східъ північний.

За Дніпромъ, окрімъ сього пасма, ще одно иде зъ північної части Курської губернії на полудне, полудневий східъ, потімъ на полудневий західъ, и дає початокъ рікамъ Оці, Сосні, Сеймові и др. Оба пасма, по тімъ боці Дніпра не творять вже гіръ, а тільки горбоваті згірря, и тільки надъ ріками стаються стрімкіші.

Що до геогностичної складні въ посередніхъ горахъ України, треба розрізнити дві часті. Гори въ Галичині, відъ Бескидівъ почавши, дальше вв Волинській губернії, по жерела Случи, відтакъ полоса, идуча на північъ въ Люблинську губернію, и полоса, идуча зъ Волині на полудневий східъ черезъ Поділле здовжъ Дністра акв по р. Ягорликъ — въ головній часті складаються зъ пісковця, вапнянку, крейди, илу и глини, суть такъ-званої новішої формації. Замітною появою въ сихъ горахъ суть печери, обвішані часто малими сталактитами. Печеру таку має гора Почаївська; найбільше-жъ їхъ стрічаємо въ скалахъ по-надъ Дністромъ, и коло м. Могилева має одна така печера 240^{кв} об'єму, а 12' висоти. Въ такій-же печері підъ Илашовицями уряджена церковь; и підъ с. [Ладавою](#) въ такій печері викована [церковь](#) — старий дуже археологичний забитокъ Поділля; підъ Китайгородомъ впливає зъ подібної печери жерело и творить, спадаючи зъ неї, красний водоспадъ; тоже и въ печері въ Кривчику. Надъ Ягорликомъ кінчиться довге тото пасмо; тутъ ёго послідні випустки спадають въ херсонську низину.

Друга часть гірь посередніхъ, відъ правого берегу Случи зачавши — на Волині, а відъ Межибожа надъ Богомъ и Ямпольа надъ Дністромъ — на Поділля и дальше на східъ, — вся тота часть гірь спочиває на підставі зъ граниту (такъ-званої первістної формації), котра горамъ симъ надає осібний характеръ. Вони въ рівнинахъ підносяться легкими горбами, але надъ ріками вистають стрімкими, голими скалами по-надъ береги.

Межи значнійшими високоюю точками посередніхъ гірь найвисші: Гора-Замкова ві Львові 1236', Чортова-Скала (въ Лісеницяхъ підъ Львовомъ) 1.303', Лиса-Гора въ Сассові (въ Золочівськімъ) 1.338', Високий-Камінь (въ Голубині, надъ жерелами р. Серета) 1.380', гора въ Підкамені (въ Золочівськімъ) 1.398'; Кавенчинъ (въ Замоіськімъ уїзді, Люблинської губернії) 1.088'; Гута (Красноставського уїзда, Люблинської губернії) 1.095'; Білозерські гори (въ Кременецькімъ уїзді, Волинської губернії) 1.120'; коло села Кривочинці (на границі Волинської и Поділської губернії) 1.155'; при м. Фельштині (Проскїрівського уїзда, Поділської губернії) 1.159'; при с. Тучі (Бердичівського уїзда, Київської губернії) 1.055'; м. Київъ (Старий) 651'; гора Кременецъ (въ Харківській губернії надъ берегомъ р. Донця) 800'.

IV.

Плоска часть України.

Що не лічиться до гірь України, належить до її рівнинъ. Рівнини становлять найбільшу, головну часть України.

Сходячи зь граничного хребта Бескидівъ, по тій и по сій стороні, стрічаємо насампередъ малі гірські долини. Звичайно суть то вузькі, поперечні провали, котрими течуть ріки. Говорили ми про нихъ вже при Бескидахъ; тутъ перейдемо відъ разу на ширші долини, котрі зь того и сёго боку розтягнулись по-підъ Бескидами.

По Угорській стороні Бескидівъ простирається, відъ їхъ підніжжя зачавши, далеко ажъ по західні Карпати и по лісь Баконський на правімъ березі Дунаю, велика Угорська рівнина. Низька й рівна поверхня и просторі степи („пусти“) травною порослі суть характеристичними чертами східнєї її половини; стрічаються такожъ великі обшари піскомъ засипані, а надъ ріками великі мочари. На руську країну припадає зь неї тільки маленька частина, поміжъ Бескидами, горішнєю Тисою и Лаборцою.

По Галицькій стороні Бескидівъ за чергою обграничили Підгірре долини: Прутова на полудневімъ сході, потімъ, відъ устя річки Товмачика въ Дністеръ зачавши, Дністрова, а дальше, за діломъ воднимъ, на північнімъ заході Сянова долина.

Прутова долина тягнеться, відъ Делятина зачавши, де Пруть зь поперечного провалу виходить, зь-разу на східъ, скручується відтакъ на східъ полудневий, розширяється значно відъ Буковинської границі, де зь нею долина Черемошева зливається, вигинається, зь Буковини вийшовши, ще більше на полудневий східъ и зливається відтакъ зь великими Волоськими рівнинами. Відъ полудня

замикає її Підгірре, на північъ вижина межі Дністромъ а Прутомъ, Межиріччемъ названа. Почва Прутової долини складається зъ частей напливовихъ и сприяє въ своїй середній и низшій части въ високій степені управі збіжжя, особливо кукурудзи, бураківъ и тютюну.

Дністрову долину замикає на північъ головний ділъ водний и обочи Поділської вижини, на полудне Підгірре и спімнене вже Межирічче. Зачинається властива Дністрова долина коло Старого Міста и тягнеться идъ полудневому сходові. Межі Розвадовомъ а Розгірчемъ розширяється долина, злившиися тутъ зъ долиною Стрия; тутъ вона и найширша, тримаючи въ поперець 7 миль. Звужилася долина значно коло Галича, але коло Єзуполя ще разъ розширяється и кінчиться коло Нижнева, протягнувшиися вздовжъ на 21 миль. Тутъ, коло Нижнева, зъ одного боку вижина Межирічна, зъ другого Поділська зблизилися до себе и черезъ Дністеръ наче-бъ собі подали руку; зъ відси вже Дністеръ тільки вузькимъ проваломъ пробиває собі дорогу поміжъ стрімкими стінами вижинъ. Якъ вже по тоці Дністра пізнати, знижається Дністрова долина відъ північного заходу идъ полудневому сходові, на своїмъ початку (коло Старого-Міста) висотою вона 900' н. пов. моря досягає, а коло Маріямпольа вона має 700'. Долина, видко, не дуже низька; вона-жъ тільки въ порівнанню зъ околяючими її вижинами показується долиною. Почва долини плодородна, складається въ головній части зъ напливової глини, илу и черноземлі, а містцями перетягнена жилами піску и торфовими покладами. Ціла долина виставлена на часті заливи Дністровихъ водъ, и мабуць сі заливи потворили въ її горішній части широкі багнища и

болота, такъ именно коло Конюшокъ и Долубова, по правімъ березі Дністра.

Головний ділъ водний відділяє долину Дністрову відъ Сянової долини. Розстелилася Сянова долина на північний західъ відъ тамтої, по обохъ берегахъ Сяна, поміжъ головнимъ діломъ на полудневімъ сході, тимже діломъ и Підгірремъ на полудне, а гірською галузею, идучою відъ Львова въ Люблинську губернію, на сході и північнімъ сході. Долина Сянова зачинається вже глибоко въ горахъ, але по Динівъ вона ще чисто гірська, поперечна долина, а по Перемишль ще стиснена пасмами Підгірря. Відъ Перемишля вона значно вже широка, розширяється відтакъ ще більше и зливається на конецъ зъ широкою долиною Висли. Поверхня її лежить 400' надъ пов. моря, але єсть на ній и висші становиска. Въ великій своїй части долина ся підмокла; особливо-жъ надъ долішнімъ Сяномъ тягнуться по обохъ сторонахъ мокрі луги и багнища. У східній и північній части має вона доволі и пісківъ.

На північний східъ відъ Сянової долини, відділена відъ неї Люблинськими горами, зачинається долина горішнёго Буга, кетора тягнеться відъ сихъ гіръ на полудне и східъ до головного ділу водного, а на північъ по-за Холмъ, до м. Опалина. Поверхня її лежить 400—700 н. п. м. Її середня часть глинковата, часть північна и полуднево-західня пісковаті, полуднево-східня має чорноземлю дуже плодородну, знакому підъ назвискомъ Белзської.

Тільки низький хребетъ головного ділу водного відмежує

Бугову рівнину відъ низини Припеті. Звуть її, сю низину, звичайно Поліссемъ. Поліссе займає сторону рівну, низьку, покриту незміреними багнами и дрімучими лісами, межі Дніпромъ и Тетеровомъ на сході, діломъ воднимъ на заході, а горбоватими стоками Волинського пасма посередніхъ гіръ на полудні; серединою тече ріка Припетъ ліниво по рівній рівнині. Такъ вона, якъ и її приріки мають низькі береги; тому їхд води, не маючі и такъ вже жадного спаду, часами широко по-за береги розливаються и творять бездонні багнища, котрі на весні перемінюються въ истні озера и спиняють містцями прохідъ зъ одного села въ друге на два місяці и більше. Цілу Поліську долину покривають утвори новші, напливові: глина, иль, вапнякъ и туфъ, поклади торфу и високі насипи пісківъ. Почва ся до управи збіжжя зовсімъ нездала, и ріля тутъ жителямъ мало приносить пожитку; більше хісна дає імъ тутъ лісь и луги. Поліссе займає поздовжъ краю більше якъ 60 миль, въ ширшъ декуди на 11 миль.

Чимъ дальше на полудне відъ Припеті, зачинає рівнина підвисшатися; ліси рідніють, піски губляться підъ зеленимъ покровомъ, багнища осушаються и заміняються въ плодородні ниви, а земля, досі цілкомъ рівна, виростає въ незлічені горби, додаючі стороні розмаїтости и весельшого позору. Єсть-то перехідъ зъ Поліської долини до вижини Українсько-Поділської, а перехідъ сей становить полуднева часть Волині. Горби підрастають що-разъ висше, ажъ на полудневімъ краю Волині підносяться въ гори, що-то, якъ знаємо, зъ Галичини на східъ до Києва тягнуться. Та горбовата поверхня становить головну властивість Волинської плащини. Волинь відзначається надзвичайнимъ багацтвомъ и

ріжнородністю мінералів. Головну, найнижшу верству становить тут на схід від Ікви і долишньої Случи гранить, на захід вапняк, котрий, добувшись зь землі на верх, творить спімнене пасмо гір. Гранить показується на поверхні тільки надь ріками и, творячи живописні скали, додає особливішої краси тутешнім надрічним сторонам. Въ граниті находяться звичайні гранати и опалі. Зь пожиточніших мінералів стрічаються: земля порцелянова въ Звягелськім уїзді; камінь літографічний въ с. Куньчі; руда желізна на північній Волині, въ Луцькім уїзді, підь Корцемь, надь Тетеревомь, надь Случю. Підь с. Кропивною видає руда 66% желіза; тут є и гута, и виробляють начиння зь желіза. Бурштинь находять на Волині межі Луцькимь и Рівнимь, графіть надь берегами Случи, въ с. Більчакахъ, торфъ стрічається въ части північній, вздовжь Полісся, и надь Горинню и Случю. Верхню почву на Волині становить въ части північній иль, глина и піски, до управи не дуже здібні і полуднева часть покрита чорноземлею и єсть дуже плородна.

Перейшовши широке пасмо горбів и гір Волинських, виходимо на високо положену плащину, котру становить вижина Українсько-Поділська. Відь головного ділу водного, тамь де зь него витікає на північ Стир и Бугъ, а Сереть зь другими допливами Дністровими на полудне, дальше на полудні відь долини Дністрової и середнього Дністра тягнеться вижина Українсько-Поділська на схід идь Дніпрові; на північ її обграничає пасмо гірське, идуче черезь Волинь идь Києву, на полудне такожь одно гірське пасмо, идуче відь Дністра идь Дніпровимь порогамъ. Найвисше піднеслася

поверхня сеї вижини на північно-західнімъ краю, межі жерелами Серета, Богу и Тетерева. Зъ відси похиляється вона въ загалі на полудне, зъ побічнимъ похиленнємъ на східъ, идъ Дніпрові. Похиленне тее въ части полуднево-східній (межі Дніпромъ и Богомъ) доразнійше, якъ въ полуднево-західній стороні (межі Дністромъ а Богомъ, на Поділлю); такъ коло Махнівки сягає вижина до 750' и спадає вже коло Умані на 200', противно-жъ въ части межі Богомъ а Дністромъ вижина ажъ надъ Кодимою значно знижається. — Українсько-Подільска вижина становить въ загалі рівну, одностайну, горами неперервану рівнину, и коли де знижається або підноситься, то такъ лагідно и помалу, що того на око не пізнати. Тільки текучі нею ріки попрорізували въ ній глибокі „яри.“ Яри сі и рівна поверхність становлять головний виразъ Українсько-Подільскої вижини. Станувши посередъ тої рівнини, якъ далеко окомъ сягнешь, не узришь, тільки поля, збіжжємъ засіяні, або луги (сіножати) степові, — тільки десь на краю виднокруга синіються гаї. Але пройдешь кусень тою одностайною стороною, разомъ урвалася тобі рівнина глибокимъ яромъ, и передъ тобою розточиться образъ цілкомъ відмінної сторони. Серединою глибокого яру тече ріка; по-надъ рікою розложилися села; сади й гаї пнуться до гори обома берегами яру; до ріжноличности образу причиняються ще й скали и горби по-надъ рікою. Иноді буває такий яръ и на милю въ ширшъ и більше; а що вже долини Дніпра и Богу, котрі такожъ суть лише великими ярами, то сі вже становлять цілий свій осібний світъ, цілкомъ відрубний відъ одностайної вижини. Въ ярахъ и климать инший; въ яри ховаються села відъ острого східнєго вітру, що віє все отвертими рівнинами вижини. Перейдешъ яръ и вийдешъ по

другімъ боці берегомъ зновъ до гори, — на горі зновъ тебе
окружає незміренна, здається, рівнина.

Гранить становить найнизшу підставу східній більшій
половині Подільсько-Української вижини; въ західній, меншій
половині творить тую підставу пісковецъ и вапнякъ; самою-жъ
серединою вижини, відъ жер. Стиру и Икви ажъ до Дніпра
понизше устя р. Тясмина, тягнеться такожъ довгий и вузький
покладъ вапняку. На тій найнижшій підставі граниту, пісковця
и вапняку лежить верства утворівъ третиннихъ (tertiär), а
поверхъ сихъ верства утворівъ старшихъ напливовихъ,
именно-жъ глина. Послідню, верхню верству творить
формація напливова новійша, котра становить въ головній
часті о плодородности землі; вона-жъ тутъ — въ переважній
часті — чиста чорноземля. Чорноземля тая покриває
Поділліе (часть західню Українсько-Подільскої вижини, межі
Дністромъ и Богомъ) одностайнійше и грубше, якъ східню
половину (Київську губернію). Въ Київській губернії північна
частина вижини покрита переважно глиною, змішаною зъ
піскомъ, або самимъ піскомъ; мілкимъ піскомъ покриті
такожъ береги кількохъ прирікъ Боговихъ (именно долина
р. Собь), берігъ р. Дніпра въ полудневій часті Київської
губернії и сторона по лівімъ березі р. Тясмина, около
м. Сміли, де вирубано лісь сосновий. Все остальне —
чорноземля. Сіножатеі має Поділліе мало; за те східня
половина Українсько-Подільскої вижини має їхъ два роди:
лугові, по-надъ ріками, въ північній, а степові въ полудневій
часті. Въ минерали вижина не такъ багата, якъ Волинь, хочъ
и тутъ є їхъ ще досить. Гранить єсть, якъ знаємо, на цілімъ
майже обшарі вижини, — найкрасшій Уманський;

находяться порфири, опалі білі і жовті; також земля порцелянова коло Махнівки і Умані і надь Синюхою (допл. Богу); камінь літографічний на Поділля; торфь надь декотрими Подільськими ріками. Жерела сольні показуються вь Мукші (уїзда Каменецького) і вь Соколі, жерело салитряне вв Каменці. Салитра показується на Поділля, де вь горячу пору осідається білимь порошокь по оранихь скибахь і кертовинахь.

За Дніпромь вижина зновь підноситься зь долини, та вже не такь високо; туть вона за те ширше сягає на північь. Відь північної части Курської губернії, де вижина піднеслася найвисше, простирається вона на західь до Дніпра, на полудне по лінію порогівь, черезь полудневий край Чернігівської губернії, Полтавську і Харківську. І туть рівна рівнина тягнеться відь Дніпра по Донь, перервана декуди хіба невеликими лісами. На глинистій або пісчаній підпочві лежить верства товстої чорноземлі, чимь дальше на полудне, тимь грубша і чистійша. Вь північній части вижини чорноземля ще перемішана зь глиною і піскомь. Чистий, сипучийся пісокь або суглинокь залягають вузькими полосами береги рікь, именно-жь піски на лівімь березі Оскола і Донця, при стоці рікь Усожа і Свани, на берегахь Дніпра, Ворскли, Псёла. Особливо плодородною єсть земля вь полудневій части Полтавської і Харківської губернії, де вона гноєння не потрібує, хіба тільки підь коноплі та тютюнь. Луги на вижині по лівімь боці Дніпра такь само, якь на Волинсько-Подільській, вь північній части більше надрічні, вь полудневій більше степові, зь травою іноді 2 аршини високою; випасаються на нихь стада овець і коней і воли

чумацькі.

Въ минерали ся вижина біднійша тамтої, половина-жъ західня біднійшна східнєї. Въ Харківській губернії суть поклади крейди надъ берегами рікъ Донця, Оскола и Красної; въ гористімъ берегу Донця пісковецъ сивий и зеленковатий; поклади дуже доброго вугля камінного лежать надъ Донцемъ и Осоломъ, въ уїзді Изюмськїмъ; коло Изюму стрічається кремїнь. Солі добували давнїйшъ багато зъ озеръ коло м. Славянська — Рїпного и Сольного. Салитра зберається на старихъ кіпцяхъ и городищахъ.

Такъ перейшли ми цілу вижину, простираючуса зъ малими перервами відъ Дністра по Донъ, а відъ Припеті и Десни по Дністрові и Дніпрові пороги.

Якъ по лівімъ боці Дніпра продовжається вижина Українсько-Поділська, такъ и низина Поліська переходить на лівий бікъ Дніпра; тутъ въ північній части Чернигівської губернії, за Десною, простирається низина, пригадуюча иноді позоромъ своїмъ низину Припеті, — надъ Десною и Дніпромъ тягнуться пісчані полоси, багато рікъ розливається тутъ по-за береги въ мокрі луги, а 2 північні уїзди губернії Чернигівської ([Мглинський](#) и [Суражський](#)) покриті піскомъ и зарослі великими лісами.

Вижина Українсько-Поділська, по тімъ и по сімъ березі Дніпра похиляється, якъ знаємо, незначно на полудне; на своїй полудневій границі спадає вона виднїйшимъ берегомъ въ низину, що підъ нею простерлася (100' н. п. м.) ажъ по Чорне-Море, а відъ Дністра по Азовське-Море и дальше геть

ажь до Кавказських гирь. Наче широке побережжє, обіймає ся низина лукомь Чорне-Море и зь за того називається вона Чорноморською низиною. — По березі, котримь Поділсько-Українська вижина въ низину Чорноморську спадає, поросли послідніи більші ліси; зь відти вже въ цілій Чорноморській низині лісівь немає, хиба штучно засаджені поменші гаї. Туть степь зь своїми буйними травами взявъ перевагу надь лісами и рілею; більша половиця землі туть степомь, зь травою въхлопа високою. Верхню верству земну становить туть такожь чорноземля; але чимь дальше на полудне, тимь вона тонша, а надь берегами Чорного-Моря уступає чорноземля зовсімь передь піскомь; пісчана полоса тягнеться відь Дністра берегомь Чорного-Моря за Дніперь, а за Дніпромь вона розширяється ще більше межі лівимь берегомь Дніпра и Азовськимь-Моремь. Почва туть, поки сягає чорноземля, плодородна, якь на вижині, але часта посуха нищить плоди на полі. Климать змінчивий; въ літі великі спеки, а зимою великі морози и бурі.

В. Н-цький.

-
1. ↑ Що имя *Україна*, хотя воно може зь початку мало означати край граничний Русі, у народа теперь того значіння не має, а значить тільки, що край (земля), доказомь оть-такі поведінки: „не далека-то Україна,“ т. є. не далека-то земля, — „пішовь въ далеку Україну,“ т. є. пішовь въ далеку землю, „моя люба Україна“ и др. Такь воно єсть ніби здрібніле, пещене відь слова край.
 2. ↑ Зверхь того віддільні українські поселення розсіяні по

Донській Землі, именно на правій стороні горішнёго и долішнёго Дона, а потімъ и въ губернії Саратовській, Самарській, Астраханській, Оренбурській и въ инчихъ.

3. ↑ Зъ малими виімками.
4. ↑ Народня співанка.
5. ↑ Der Karpathische Waldrücken.
6. ↑ Зглядною мірою високости гіръ може намъ бути їхъ рослинность. В. Поль назначає слідуочі границі рослинамъ (въ Татрахъ):

горішна границя

вівса

2400' надъ

пов. моря

" "

сосни

"

" "

бучини

3100'

"

" "

яворини

3200'

"

" "

ялиці

3500'

"

" "

смереки

4200'

"

" "

високихъ шпильковихъ деревъ

загаломъ 4600'

"

(Тутъ зачинається країна полонинъ и корчодеревини.)

горішна границя

корчодеревини
пов. моря

5600' надъ

" "

полонинъ

6500' "

(Тутъ зачинається країна моху и голихъ скаль.)

На полудневій збочі Бескидівъ сягають сі границі трохи висше.

7. ↑ Такъ пишуть німецькі географи. Слово се очевидне зопсоване, бо гори ті цілі въ руськімъ краю, отже и имя їхъ, здається, руське: — а що таке се „Вигорлетъ“?

Ця робота перебуває у [суспільному надбанні](#) у всьому світі.

Цей твір перебуває у суспільному надбанні у всьому світі, тому що він опублікований до 1 січня 1923 року і автор помер щонайменше 100 років тому.

About this digital edition

This e-book comes from the online library [Wikisource](#)^[1]. This multilingual digital library, built by volunteers, is committed to developing a free accessible collection of publications of every kind: novels, poems, magazines, letters...

We distribute our books for free, starting from works not copyrighted or published under a free license. You are free to use our e-books for any purpose (including commercial exploitation), under the terms of the [Creative Commons Attribution-ShareAlike 3.0 Unported](#)^[2] license or, at your choice, those of the [GNU FDL](#)^[3].

Wikisource is constantly looking for new members. During the realization of this book, it's possible that we made some errors. You can report them at [this page](#)^[4].

The following users contributed to this book:

-
1. [↑](http://wikisource.org) <http://wikisource.org>
 2. [↑](http://www.creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0) <http://www.creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0>
 3. [↑](http://www.gnu.org/copyleft/fdl.html) <http://www.gnu.org/copyleft/fdl.html>
 4. [↑](http://wikisource.org/wiki/Wikisource:Scriptorium) <http://wikisource.org/wiki/Wikisource:Scriptorium>